

מתן

על הפרת

התכנית השש-שנתית המקוונת
ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

משלי

משלי לא-לא "אשת חיל"

1. עיינו במזמור וסכמו - מהן תכונותיה של אשת החיל?
2. מה זהותה של אשת החיל? עיינו במדרש ובדברי רס"ג:
מדרש משלי לא: אשת חיל מי ימצא ... זו היא התורה . ורחוק מפנינים מכרה שהיתה לפני ולפנים זכה משה והורידה לישראל.
רס"ג: והנמשל בה הוא האדם המשכיל והעבד הכשר , אשר לא יהיו זכאים לענין הזה אלא אם התקינו עניני עולמם ועניני דתם גם יחד , ולכן כל פסוק שאמר אותו חכם בתכונת האשה הרי בדומה לענינו יש במשכיל ובכשר.
3. עיינו בהקבלות הבאות. מה ניתן ללמוד מהן על היחס בין ספר משלי למזמור החותם אותו?

המלצות ספר משלי	תיאור אשת החיל
עצלות	
ולחם עצלות לא תאכל (לא, כז)	לך אל הנמלה עצל ראה דרכיה וחכם (ו, ו)
חכמה	
פיה פתחה בחכמה (לא, כו)	קנה חכמה מה טוב מחוץ וקנות בינה נבחר מכסף (טז, טז)
נדיבות	
כפה פרשה לעני וידיה שלחה לאביון (לא, כ)	טוב עין הוא יבורך כי נתן מלחמו לדל (כב, ט)
יראת ה'	
אשה יראת ה' היא תתהלל (לא, ל)	יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקרצנה (י, כז)

4. עיינו בהקבלות הבאות, מה ניתן ללמוד מהן על הקשר שבין החכמה לבין "אשת החיל"? עיינו גם בדבריו של **א' הורביץ** המופיעים להלן.

ניהול וכתובה: ד"ר נאוה כהן • ריכוז: אילנה חדד

© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים • טל': 02-5944555

חכמה	אשת החיל
מזמינה עוברים ושבים לסעודה בביתה	ואשת חיל דואגת למזונם של אנשי ביתה
לכו לחמו בלחמי (ט, ה)	ממרחק תביא לחמה (לא, יד)
נותנת את קולה ברחובות וליד שערי העיר	ואת אשת חיל ובעלה מהללים בשער
(א, כא; ח, ג)	קמו בניה ויאשרוה בעלה ויהללה (לא, כג)
החכמה ונערותיה	אשת החיל ונערותיה
שלחה נערותיה (ט, ג)	טרף לביתה וחק לנערותיה (לא, טו)
שוויה של החכמה	שוויה של האישה
יקרה היא מפנינים (יד, טו)	ורחוק מפנינים מכרה (לא, י)
החכמה והמסחר	האשה והמסחר
כי טוב סחרה מסחר כסף (יד, טו)	טעמה כי טוב סחרה (לא, יח)
מציאת החכמה	מציאת האשה
אשרי אדם מצא חכמה (ג, ג)	אשת חיל מי ימצא (לא, י) כי מצאי מצא חיים (ח, לה) ומשחרי ימצאני (ח, יז)
החכמה מושתתת על יראת ה'	שבחה של אשת החיל הוא יראת ה'
יראת ה' ראשית דעת (א, ז)	אשה יראת ה' (לא, ל)
השומע לחכמה זוכה לביטחון וליציבות אושר וכבוד	אשת חיל מספקת גם היא יציבות, עושר וכבוד לבני ביתה
ושמע לי ישכן בטח (א, לג)	בטח בה לב בעלה, ושלל לא יחסר (לא, יא) נודע בשערים בעלה (לא, כג)

הורביץ, מקרא לישראל: תשעת הפרקים הראשונים כוללים האנשות נשיות של חכמה וכסילות. 'אשת חיל' איננה האנשה של החכמה אלא התגלמותה האנושית. האשה המתוארת היא האשה הטובה ביותר, והחכמה ביותר שאפשר להעלות על הדעת. היא מתנהגת בחכמה עד כדי כך שניתן לראות בה התגלמות של מרת חכמה עצמה.

5. עיינו במאמר המצורף של **מ' סקלרץ** עמ' 107-109, מה תפקידו של האקרוסטיכון ביצירה בכלל? מה תפקידו בשיר "אשת חיל"?
6. עיינו בע"מ 110 במאמר הנ"ל, מהם מעגלי הנתינה של האשה בשיר "אשת חיל"?
7. מה היחס בין הנתינה של האשה בחלק הראשון לבין מה שניתן לה בחלק השני?
8. לפי מאמרה של סקלרץ (עמ' 111), כיצד מוטיב הנתינה מעצב את מבנה השיר?
9. כיצד משתנה מספר הפעלים המיוחסים לאשה ומהו מבטא? כיצד מוטיב זה משתלב במבנה השיר?
10. לדעת סקלרץ (עמ' 113-114) מה הרעיון התוכני שעומד מאחורי מבנה השיר?
11. מדוע לדעתה מזמור "אשת חיל" חותם את ספר משלי (עמ' 115)?

השיר "אשת חיל" (משלי לא 10-31) – מבנה ומשמעות

מרים סקלרץ

השיר "אשת חיל", החותם את ספר משלי, נתחם באקרוסטיכון אלף-ביתי,¹ המעניק לשיר מבנה ספרותי חיצוני מוגדר. מאמר זה ידון באפשרות קיומו של מבנה פנימי נוסף לשיר, מעבר לצורת האקרוסטיכון. מחקרים שנעשו לאחרונה בתחום זה התמקדו במבנה הצורני של השיר ללא הידרשות לקשר שבין המבנה ובין משמעותו התוכנית.² המבנה החדש שיוצע כאן יש בו כדי להורות על קשר מהותי בין מבנה השיר ובין תוכנו ועל זיקתם של אלו לצורת האקרוסטיכון התוחם את השיר.

- * "אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה" (משלי ג 13): תודתי נתונה לפרופ' משה צפור, פרופ' אליהו עסיס וד"ר עדיאל כהן על הערותיהם החשובות.
- 1 אקרוסטיכון אלף-ביתי מצוי במקרא גם באיכה א-ד ובמזמורים ט-י; כה; לד; לז; קיא-קיב; קיט; קמה בתהלים. על השימוש באקרוסטיכון במקרא ובמזרח הקדום ראה מליץ, אקרוסטיכון במקרא. על האקרוסטיכון בפיוט הקדום והמאוחר ראה יהלום, אקרוסטיכון. ספרות נרחבת על תופעת האקרוסטיכון בכלל ועל מטרת האקרוסטיכון שבמגילת איכה בפרט מובאת אצל עסיס, אקרוסטיכון באיכה.
- 2 הורוץ (העמוד השביעי, בעקבות עבודתו של ליכטנשיין, כיאסמוס וסימטריה), הצביע על אחת עשרה מילים (או צמדי מילים) המשובצות בסדר כיאסטי במהלך השיר, והמעניקות לשיר, לטענתו, אחידות ספרותית ומבנה סימטרי וכיאסטי. ביקורת על הצעתו מובאת אצל ברוקמולר-פסאו, כיאסמוס וסימטריה, עמ' 14. וראו גם: פוקס, פירוש למשלי, עמ' 883. ברוקמולר-פסאו מחלקת את השיר "אשת חיל" לחלקים של שתי שורות ושל שבע שורות לסירוגין. מבנה עקרוני זה, שעל פיו השיר בנוי לסירוגין מחלקים קטנים בני שתי שורות ומחלקים גדולים מהם, כבר הצביע עליו מיינהולד (פירוש למשלי, עמ' 521-530), אם כי אופן תיחום החלקים שלו ושיקוליו שהביאו לכך שונים. ואולם, ברוקמולר-פסאו אינה מבקשת להפיק מן המבנה שהציגה כל משמעות, אלא מטרתה, לדבריה, להציג "מבנה אמנותי" סימטרי וכיאסטי לשיר (עמ' 17-18). על מבנה זה יש להעיר ששתיים מארבע המילים העיקריות התומכות במבנה הן שתי המילים "לא" ו"כי", שאינן בעלות תוכן סמנטי עצמאי, ובוודאי אינן ייחודיות לתוכן השיר הספציפי "אשת חיל".

א. היעדר מבנה פנימי ניכר בשיר "אשת חיל"

ק' יודר בחרה לתאר את מבנהו של השיר "אשת חיל" על ידי השוואתו לציור אימפרסיוניסטי, ואלו דבריה: "ממבט מקרוב תנועות המכחול הבודדות נראות מפוזרות ואקראיות, אך רק ממרחק של צעד או שניים נקודות והתזות של צבע מתמזגות ויוצרות דמות כוללת של אישה"³. תיאור זה מבטא את החיסרון, לדעת יודר, במבנה ניכר ומוגדר לשיר.

גם מ' פוקס קבע לאחרונה שלשיר "אשת חיל" אין מבנה כולל ומוגדר,⁴ אך עם זאת הוא מציין שלושה היבטים של אחדות ולכידות הניכרים בשיר: שניים טכניים-צורניים ואחד תוכני. הבולט שבהם הוא האקרוסטיכון האלף-ביתי בראשי הטורים. עוד היבט של לכידות הוא המסגרת הנוצרת מחזרתן של המילים "חיל" (פס' 10, 29) ו"בעלה" (פס' 11, 28) בפתחת השיר ובסיומו.⁵ ת"פ מקריש הוסיף בעניין זה גם את המילה "אשת-אשה" (פס' 10, 30).⁶ היבט נוסף מתבטא באופן ארגונו של השיר מבחינת הפרספקטיבה שלו: ממבט על האישה כמרכז הפעילות הדואגת לאחרים ועד להיבט אחר, הרואה בה מרכז ומושא של שבח האחרים⁷ או מתיאור ערכה והישגיה ועד השבח שאלו מביאים לה.⁸

ת' הוקינס סיכם את הניסיונות לאתר את המבנה של השיר "אשת חיל" כך: "הדבר הכמעט יחיד שכל הפרשנים מסכימים עליו הוא שהמבנה הבסיסי מורכב מעשרים ושניים חלקים – האקרוסטיכון האלף-ביתי. היו ניסיונות רבים לאתר מבנה פנימי נוסף, אך בדרך כלל הם לא זכו לתמיכה או להסכמה רחבה".⁹

ב. מקומו של האקרוסטיכון ביצירה הספרותית

השאלה בדבר קיומו של מבנה משמעותי לשיר "אשת חיל" מעבר לצורת האקרוסטיכון נוגעת בדיון העקרוני על אודות מקומו של האקרוסטיכון ביצירה הספרותית.

- 3 יודר, החכמה כאישה, עמ' 75-76. התרגום לעברית הוא שלי, מ"ס.
- 4 פוקס, פירוש למשלי, עמ' 890.
- 5 כבר עמד על כך ליכטנשטיין, כיאסמוס וסימטריה, עמ' 205-208.
- 6 מקריש, החכמה כאישה, עמ' 33.
- 7 שם, עמ' 36.
- 8 פוקס, פירוש למשלי, עמ' 890; וולטקה (ספר משלי, עמ' 515), ניסח את הפרספקטיבה של השיר בניסוח דומה: מברכתה של האישה לבעלה ועד לשבח בעלה אותה.
- 9 הוקינס, משמעות ותפקיד, עמ' 8. התרגום לעברית הוא שלי, מ"ס.

כבר בספרות חז"ל ניכרות שתי גישות באשר למטרת האקרוסטיכון: האחת רואה בו אמצעי מנימוני-טכני הבא להקל על הזיכרון, והאחרת רואה בו ביטוי ספרותי-אמנותי לשלמות. גישות אלו באות זו לצד זו בדיון בתופעת האקרוסטיכון שבמגילת איכה: "למה נאמרה מגילת קינות באל"ף ב"ת, כדי שיהיו נגרסין בפי המקוננים. ד"א אני אמרתי לברכם מאל"ף ועד תי"ו... והם סרחו ולקו מאל"ף ועד תי"ו" (איכה רבה [בוכר] א, א).

במדרשים הדנים בשיר "אשת חיל" בולטת הגישה השנייה, הרואה באקרוסטיכון ביטוי לשלמות:

אמר ר' אחא: כל הנושא אשה כשרה כאלו קיים כל התורה כולה מראש ועד סוף... ולפיכך נכתבה אשת חיל מאל"ף ועד תי"ו (מדרש זוטא – רות [בוכר] ד, יא).

אברהם שמר את התורה מאל"ף ועד תי"ו... לפיכך נאמר עליו המזמור הזה מאל"ף ועד תי"ו, ואף המזמור אשת חיל נאמר על שרה אשתו מאל"ף ועד תי"ו... [שניהם עשו את התורה מאל"ף ועד תי"ו] (מדרש תהלים [בוכר] קיב, א).

א"ר יצחק בר נחמיה: כשם שנתן הקב"ה תורה לישראל בעשרים ושתים אותיות, כך הוא משבח הנשים הכשרות בעשרים ושתים אותיות (ילקוט שמעוני, חלק ב, רמז תתקסד).

שתי מגמות נוספות לאקרוסטיכון בשיר "אשת חיל" הוצעו בספרות המחקר. האחת היא שהאקרוסטיכון מגדיר את השיר כיחידה ספרותית עצמאית המשמשת חתימה וסיכום לספר. תופעה זו מתבטאת בשיר "אשת חיל" החותם את ספר משלי ובאקרוסטיכון החותם את ספר בן סירא.¹⁰ האחרת היא שהאקרוסטיכון מסייע בהתמודדות עם הבעיה האסתטית הכרוכה בז'אנר הספרותי המונוטוני של הקטלוג, שעמו נמנה גם השיר "אשת חיל". הקטלוג מתאפיין באקראיות סדרם של אבריו, ואילו האקרוסטיכון מטשטש זאת בהעניקו סדר מוגדר ומחייב לפרטים המרכיבים את היצירה.¹¹

בירור תפקידו הספרותי של האקרוסטיכון כולל גם את הדיון בשאלה אם האקרוסטיכון מגביל את יכולת ההבעה האמנותית של המשורר, ואם מעבר למבנה האקרוסטיכון ובהתאמה אליו ניתן למצוא צורה ותוכן בעלי משמעות. במחקר של המאה העשרים היה מקובל להפחית מערכן האמנותי של יצירות בעלות אקרוסטיכון בגלל התפיסה שלצורת האקרוסטיכון נועד אמנם תפקיד

10 מקריש, החכמה כאישה, עמ' 25.

11 הופמן, שלמות פגומה, עמ' 126.

מנימוני, הבא להקל על הזיכרון, אולם היא כבלה את נפשו של המשורר ופגמה ברצף הטבעי של דבריו. אך משלהי המאה העשרים חוקרים רואים באקרוסטיכון חלק ממבנה ספרותי משובלל וטוענים שלא זו בלבד שהאקרוסטיכון אינו מגביל את יכולת הביטוי של המשורר, אלא הוא אף מסייע לו להביע את רעיונותיו. על מזמור קמה, לדוגמה, כתבו שמערכת האלף-בית שלו מבטאת שלמות וכוללות, ועל ידי מניית שבחיו של ה' מאל"ף עד תי"ו, מראשיתם ועד סופם, המשורר מצליח לבטא את שבחו של ה' בשלמות.¹²

אף לגבי האקרוסטיכון בשיר "אשת חיל" נחלקו הדעות. יש שטענו לחוסר רצף לוגי בשיר מחמת הסדר החיצוני שמכתיב האקרוסטיכון,¹³ ואילו אחרים טענו שחוסר המבניות הוא עניין מכוון מאת המשורר: על ידי הבאת רשימה של פרטים נפרדים ובודדים הוא מבקש להביא להתרשמותו של הקורא מריבויים ומרבגוניותם. כך המשורר מותיר את הקורא עם תמונה של אישה המסוגלת לדברים רבים, שונים ומגוונים.¹⁴

אמנם לא ניתן להתכחש לסדר הלא-טבעי והאקראי שבו פרטים מסוימים מובאים בשיר "אשת חיל", ואלו בוודאי עוצבו במידה ניכרת על ידי האקרוסטיכון. עם זאת נבקש להראות שהאקרוסטיכון מאפשר גם מבנה פנימי משמעותי לשיר. יתרה מזו: המבנה הפנימי יש בו כדי לתמוך במגמת השלמות שאותה מבטא האקרוסטיכון, ואף כי הוא מגביל את מלאכתו של המשורר, הרי הוא עדיין עשוי לשמש כלי יעיל ומשמעותי בידו על מנת לבטא את רעיונותיו.

ג. מבנה ומשמעות: מחזור חייה של האישה מצעירותה ועד לזקנתה

השיר "אשת חיל" פורס את מגוון עיסוקיה של אישה חרוצה, מוכשרת ומצליחה.¹⁵ בין שלל פעולותיה משולבים חמישה טורים שבהם מעשיה של האישה מופנים כלפי הדמויות הסובבות אותה, כשהיא מעניקה להן מרכושה או מתשומת לבה:

12 וייס, מקראות ככונתם, עמ' 265; הורוויץ, מזמור קמה, עמ' 267. על הגישות הספרותיות לאקרוסטיכון שבמגילת איכה ראה עסיס, אקרוסטיכון באיכה, עמ' 713.

13 מקיין, משלי, עמ' 665-666; טוי, משלי, עמ' 542. מקיין מציין (שם, עמ' 275), למשל, שאזכור האישה הטווה (פס' 19) בא לאחר התיאור של ייצור הבר (פס' 13), ותהליך יצירת הבר בכללותו – מרכישת הצמר והפשתים ועד לקבלת הבר המוגמר – מתואר בפסוקים מפורזים (13, 19, 24).

14 מקריש, החכמה כאישה, עמ' 31.

15 ראו: רופא, אשת חיל, עמ' 383-384.

1. "גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה" (פס' 12): הדמות הראשונה המוזכרת בשיר כמי שהאישה מעניקה לו הוא בן זוגה, כשכינוי המושא החבור במילה "גמלתהו" מוסב על "בעלה" הנזכר בשורה שלפני כן: "בטח בה לב בעלה". אין הכוונה כאן רק להענקה כלכלית של האישה לבעלה, אלא למכלול יחסה כלפיו בחייהם המשותפים.¹⁶
2. "ותתן טרף לבייתה וחק לנערתי" (פס' 15): כאן מתוארת נתינתה של האישה לכלל בני ביתה, הכוללים את בני המשפחה ואת השפחות. רוב הפרשנים רואים בשתי צלעות התקבולת תיאור של הענקת מזון, כשהמילה "חק" נרדפת ל"טרף" במשמעות של מנה קצובה של מזון.¹⁷ אפשרות פרשנית אחרת היא שהצלע הראשונה בלבד עוסקת במתן מזון, והשנייה מתארת מתן קצבת עבודה לשפחות.¹⁸
3. "כפה פרשה לעני וידיה שלחה לאביון" (פס' 20): בפסוק זה מעניקה אשת החיל מזון או סיוע כלכלי אחר לנוזק. רמ"ק מפרש: "כפה פרשה – לחם – לעני". ר' ישעיה מטראני מקביל פסוק זה לדברי ישעיה: "הלא פרוס לרעב לחמך" (יש' נח 7), ויהודה קיל מציין את מקורו בחוק שבספר דברים טו 7-8: "כי יהיה בך אביון... לא תאמץ את-לבבך ולא תקפץ את-ידך מאחיך האביון כי-פתח תפתח את-ידך לו".
4. "וחגור נתנה לכנעני" (פס' 24): רוב הפרשנים הקלאסיים והחדשים מפרשים את המילה "כנעני" במשמעות של סוחר. פירוש זה נתמך בתקבולת "סדין עשתה ותמכר / וחגור נתנה לכנעני", הנשנית גם בישיעה כג 8: "אשר סחריה שרים / כנעניה נכבדי-ארץ". על פי פירוש זה, נתינתה של האישה מרכושה לכנעני נעשית במסגרת קשרים כלכליים של מסחר. התרגום הארמי, לעומת זאת, מותיר את ה"כנעני" במשמעות של בן האומה הכנענית, ובהתאם לכך הוא מתרגם את שלוש המובאות של נתינה בשיר (פס' 15, 24, 27) תרגום אחד במשמעות הרגילה של נתינה: הענקה. לפי פירוש זה, הנתינה לכנעני היא בבחינת מתן חסד לזר.
5. "צופיה הליכות ביתה" (פס' 27): אשת החיל "נותנת לב על צרכי

16 פוקס, פירוש למשלי, עמ' 893.

17 ראו: פירוש רמ"ק, ר' ישעיה מטראני ומלבי"ם. כך גם אצל: שצ'ופק, ספר משלי, עמ' 212

ופוקס, פירוש למשלי, עמ' 894.

18 כך פורש בפשיטתא ובתרגום השבעים וכן אצל: קיל, פירוש למשלי, עמ' רעג.

בני ביתה איך ינהגו באמת ובצניעות¹⁹ או "משגיחה על דרכי הנוהל וההתנהגות בביתה"²⁰. שלא כבפסוקים הקודמים, כאן לראשונה מתוארת הענקתה של האישה כלפי הסובבים אותה שלא במישור הגשמי אלא המנטלי. בהמשך דברינו נעמוד על הסיבה לכך.

לאחר פסוק זה מגמת הנתינה בשיר מתהפכת. מושאי נתינתה של האישה – בעלה ובניה, מהללים אותה וחותמים בקריאה לסובבים לתת לה: "קמו בניה ויאשרוה בעלה ויהללה (פס' 28)... תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה" (פס' 31).²¹

יחסי הנתינה של האישה מוצגים בסדר סימטרי וכיאסטי לאורך השיר כמתואר בתרשים שלהלן:

1.	גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה (פס' 12)	אשת חיל ← בעלה
2.	ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה וחק לנערתי (פס' 15)	אשת חיל ← ביתה
3.	כפה פרשה לעני וידיה שלחה לאביון (פס' 20)	אשת חיל ← עני
4.	סדין עשתה ותמכר וחגור נתנה לכנעני (פס' 24)	אשת חיל ← כנעני
5.	צופיה הליכות ביתה (פס' 27)	אשת חיל ← ביתה
6.	תנו לה מפרי ידיה (פס' 31)	אשת חיל → בעלה

במחצית הראשונה של השיר, המונה אחד-עשר פסוקים (פס' 10-20), מעגל הנתינה של האישה הולך ומתרחב: הוא פותח בנתינה מצומצמת לבעלה (פס' 12), מתפשט לכל בני ביתה (פס' 15), ומגיע לשיאו בנתינה לעני, שאינו נמנה עם בני ביתה של האישה אלא מצוי מחוץ למסגרת המשפחתית (פס' 20). במחצית השנייה של השיר, המונה אף היא אחד-עשר פסוקים (פס' 21-31), מעגל הנתינה הולך ומצטמצם: הנתינה מתחילה ב"כנעני" המצוי מחוץ לבית האישה (פס' 24). יושם לב לדמיון הצלילי והחזותי של שתי המילים "עני" ו"כנעני", הבא לשמר את המבנה הסימטרי של השיר, אף שמדובר בשני מושאים שונים. לאחר מכן מעגל הנתינה מצטמצם לביתה של האישה (פס' 27), הכולל כנראה את בני ביתה ואת העובדים בו, ולקראת סוף השיר נזכר שוב

19 פירוש רש"י על אתר.

20 שצ'ופק, ספר משלי, עמ' 215.

21 פסוקים 30-31 ממשיכים, לדעת רמ"ק, את דברי הבעל והבנים: "שקר – גם זה הפסוק ממהלל בניה הוא... תנו לה – הבעל אומר לבניו: תנו לה מפרי ידיה, עד שיהללוה המהללים על מעשיה". לעומת זאת פוקס, פירוש למשלי, עמ' 898-899, סבור שפסוקים 30-31 הם דברי המשורר.

"בעלה" של האישה עם הבנים (פס' 28). כאן, כאמור, האישה אינה נותנת כלל, אלא מושאי נתינתה קוראים: "תנו לה" (פס' 31).²²
 הציר הסימטרי של השיר נתחם על ידי שתי תקבולות כיאסטיות: אחת חותמת את המחצית הראשונה של השיר (פס' 19-20), והאחרת פותחת את המחצית השנייה (פס' 21-22):

ששת הטורים הנושאים בחובם את מוטיב הנתינה משובצים בשיר במרחקים של שלוש עד חמש שורות זה מזה ומחלקים כל מחצית לשלושה בתים ואת השיר כולו לשישה בתים באורך של שלושה עד חמישה טורים כל אחד.²³ מוטיב הנתינה חותם את כלל בתי השיר, והשורש "נ-ת-נ" חותם את שלושת הבתים הזוגיים:²⁴

ורחק מפנינים מכרה ושלל לא יחסר כל ימי חייה	בית א (פס' 10-12): אשת חיל מי ימצא בטח בה לב בעלה גמלתהו טוב ולא רע
ותעש בחפץ כפיה ממרחק תביא לחמה ותתן טרף לביתה וחק לנערתיה	בית ב (פס' 13-15): דרשה צמר ופשתים היתה כאָניות סוחר ותקם בעוד לילה

22 "בעלה" ו"ביתה" של האישה מתוארים גם בפסוקים 21, 23, אך לא במסגרת יחסי הנתינה של האישה.

23 כך מוטיב הנתינה משמש מעין 'פזמון' בשיר. על הפזמון המקראי כתוחם את בתי השיר ראו: סגל, מבוא המקרא, עמ' 73-74. על השינוי שחל בנוסח הפזמון ובצורתו מבית לבית בשירה המקראית ראו: הנ"ל, הפזמון בשירה. לא תמיד פזמון נוצר מחזרה על מילים דומות, ולעיתים אופי הפזמון שונה. דוגמה אחת היא הפזמון של שירת הים הנוצר על ידי חזרה על מבנה ספרותי של "תקבולת הצלע המורחבת" ולא על ידי חזרה על מילים זהות. ראו: אבישור, שירת הים, עמ' 94.

24 ניתן להבחין בשרשור המחבר בין בתי השיר: בבית הראשון המילה "ורחק" משורשרת עם המילה "ממרחק" המופיעה בבית השני; המילה "סוחר" בבית השני משורשרת עם המילה "סחרה" בבית השלישי. בבית השלישי והרביעי המילה "חגרה" משתרשרת ל"חגור". הבתים הרביעי והחמישי משורשרים באמצעות השורש "ל-ב-ש" המופיע שלוש פעמים: "לְבַשׁ", "לְבוּשָׁה", "לְבוּשָׁה". שני הבתים האחרונים משורשרים על ידי צירוף הצלילים "על + נָה": "על-לְשׁוֹנָה" עם "על-כְּלָנָה". הבית האחרון משתרשר לראשון על ידי שלוש המילים "אָשָׁה", "חיל", ו"בעלה", שהן מעין אינקלוזיו בשיר, כנזכר בפתח דברינו.

מפרי כפיה נטעה כרם ותאמץ זרעותיה לא יכבה בלילה נרה וכפיה תמכו פלך וידיה שלחה לאביון	זממה שדה ותקחהו חגרה בעוז מתניה טעמה כי טוב סחרה ידיה שלחה בכישור כפה פרשה לעני	בית ג (פס' 16-20):
כי כל ביתה לבש שנים שש וארגמן לכושה בשבתו עם זקני ארץ וחגור נתנה לכנעני	לא תירא לביתה משלג מרכבים עשתה לה נודע בשערים בעלה סדין עשתה ותמכר	בית ד (פס' 21-24):
ותשחק ליום אחרון ותורת חסד על-לשונו ולחם עצלות לא תאכל	עז והדר לכושה פיה פתחה בחכמה צופיה הליכות ביתה	בית ה (פס' 25-27):
בעלה ויהללה ואת עלית על-פלנה אשה יראת ה' היא תתהלל ויהללוה בשערים מעשיה	קמו בניה ויאשרוה רבות בנות עשו חיל שקר החן והבל היפי תנו לה מפרי ידיה	בית ו (פס' 28-31):

מוטיב הנתינה החותם את בתי השיר מודגש גם על ידי צמד המילים המנחה²⁵ "כף"-"יד", המופיעות יחדיו שבע פעמים בשיר: "כפיה" (פס' 13), "מפרי כפיה" (פס' 16), "ידיה", "וכפיה" (פס' 19), "כפה", "וידיה" (פס' 20), "מפרי ידיה" (פס' 31). צמד זה הוא צמד נרדפים קבוע בשירה המקראית, למשל: "והצלתיך מיד רעים / ופדתיך מכף ערצים" (יר' טו 21); "פלטני מיד רשע / מכף מענל וחומץ" (תה' עא 4), "מכף כל-אויביו / ומיד שאול" (שם יח 1). בשיר שלנו הוא מופיע כצמד נרדפים פעמיים, בפסוקים 19-20: "ידיה שלחה בכישור / וכפיה תמכו פלך; כפה פרשה לעני / וידיה שלחה לאביון".²⁶

25 על המילה המנחה במקרא ראו: אלטר, אמנות הסיפור, עמ' 110-113; אמית, מילה מנחה; בובר, מזמורי תהלים, עמ' 140; בר-אפרת, העיצוב האמנותי, עמ' 22-25; פולק, הסיפור במקרא, עמ' 91-93. על זוגות קבועים של מילים מקבילות בשירת המקרא והמזרח הקדום ראו: אבישור, זוגות מלים; קאסוטו, ספרות מקראית, עמ' 20-54. על צמד הפכים מנחה ראו: סמט, פרקי אליהו, עמ' 458-459.

26 פסוקים שבהם ניכר ביותר מוטיב היד במשמעות של נתינה הם דב' ו 7-11: "כי יהיה בך אביון... לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את-ידך מאחיך האביון: כי פתח תפתח את ירך לו... כי לא-יחדל אביון מקרב הארץ על-כן אנכי מצנן לאמר פתח תפתח את ירך לאחריך לענך ולאבינך בארצך".

המבנה של מעגל נתינה המוסיף והולך ולאחר מכן פוחת והולך מתבטא גם במספר הפעלים המיוחסים לאשת החיל בכתי השיר. מעקב אחר הפעלים מורה על מספר הולך וגדל של פעלים עד אמצע השיר. בבית הראשון מופיע פועל אחד המיוחס לאישה: "גמלתהו"; בבית השני נזכרים שישה פעלים: "דרשה- ותעשה-היתה-תביא-ותקם-ותתן"; בבית השלישי מספר שיא של אחד-עשר פעלים: "זממה-ותקחה-הורנטעה-חגרה-ותאמץ-טעמה-לא יכבה-שלחה-תמכור-פרשה-שלחה". מכאן ואילך מספר הפעלים הולך ומתמעט: בבית הרביעי ארבעה פעלים המיוחסים לאישה: "תירא-עשתה-ותמכר-נתנה";²⁷ בבית החמישי משובצים שלושה פעלים: "ותשחק-פתחה-צופיה". שלושת הפעלים בבית זה שונים מקודמיהם כשהם מתבצעים רק על ידי שני איברי הגוף: הפה והעין, מה שאין כן הפעלים הקודמים המורים על פעילות אינטנסיבית של כל איבריה של האישה: "ותעש-תביא-ותקם-ותתן-ותקחה-הורנטעה-חגרה-ותאמץ" וכו'. כך מצטיירת בבית שלפני האחרון אישה היושבת במקומה ומסתפקת בפעולות של צפייה וריבור. בבית השישי, האחרון, אפילו פעילות מועטה זו נעדרת.²⁸ זהו הבית היחיד שבו אין האישה פועלת כלל אלא הסובכים אותה הם הפועלים כלפיה.

מבנה הדרגתי זה, המתבטא גם במעגל הנתינה של האישה (בעלה-כיתה-עני וכו') וגם במספר הפעלים ההולך וגובר עד אמצע השיר ואז הולך ודועך בצורה סימטרית מרמז שהשיר בא לתאר את מחזור חייה של האישה מצעירותה ועד זקנתה. תחילה האישה מתוארת כרעיה צעירה לבעלה (בית א), בהמשך מתוארת הפיכתה לאם ולמנהלת משק בית (בית ב) ועד להיותה אף פעילה בחברה החיצונית (בתים ג-ד). לעת זקנתה מתוארת האישה שוב כמתכנסת בסביבתה הקרובה ומתמקדת רק בהשגחה על ענייני ביתה (בית ה). הבית האחרון רומז לעת הסתלקותה של האישה מן העולם. רמזים לסוף זה עולים כבר מביטויים המשובצים בכתי השיר הקודמים: "כל ימי חייה"; "ותשחק ליום אחרון".²⁹ מהלך זה של השיר כבר הציע דוד ראזין, והמבנה הכיאסטי שהצענו

27 הפעילות הנמרצת של האישה מתבטאת בבית זה לא רק באמצעות רשימת הפעלים אלא גם על ידי הופעתם של כל מושאי נתינתה של האישה בבית אחד: "בעלה", "ביתה" וה"כנעני". המילה "בעלה" מופיעה בשתי קצוות השיר ופעם אחת נוספת כאן, באחד משני הבתים המרכזיים בשיר. גם המילה "ביתה" מופיעה בצורה סימטרית בבתים ב וה, ופעמיים נוספות בציר הסימטרי של השיר בפתחו של הבית הרביעי.

28 הפועל "עלית" המופיע בבית האחרון אמנם מיוחס לאישה, אולם אין הוא מתאר פעילות כלשהי שמבצעת האישה.

29 ראוי אפוא המנהג לומר שיר זה כהספר בלווייתה של אישה. למקור מנהג זה ראו: ג' צינענר, נטעי גבריאל, עמ' שכו. למקור המנהג לומר את השיר "אשת חיל" בערב שבת

מחזק את דבריו ותומך בהם:

התמונה של "אשת חיל" מתגלה לפנינו בתיאור מושלם מרגע נישואיה עד יום מותה... הפסוקים... מראים בעליל את פעילותה וזריזותה של אשה צעירה במלוא כוחותיה. פסוק 25 בהצבעה על "יום אחרון" מעביר לתיאור הנהגותיה של אשה באה בימים, תקופת חיים שאין האשה האצילה הזאת פעילה כמו מקודם בעבודתה היא אלא מטיפה תורת חסד ומדריכה בנועם דבריה, היא עוד משגיחה על הכל, וכך היא עוד מפרנסת את עצמה ומכלכלת עניני ביתה (הפסוקים 26, 27). אחר כך קורה מה שהמשורר נמנע מלהביע במפורש, הבנים והבעל מספידים אותה על יד קברה (פסוק 28).³⁰

השיר "אשת חיל" חותם את ספר משלי, ומהווה חתימה נאה לו בכך שהוא מכנס בתוכו את המעלות הטובות שספר משלי מטיף להן.³¹ ספר משלי מטיף לחריצות: "לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם" (ו 6), וגם אשת החיל מאופיינת בחריצות: "ולחם עצלות לא תאכל" (לא 27). ספר משלי משבח את החכמה: "קנה חכמה מה טוב מחרוץ וקנות בינה נבחר מכסף" (טז 16), וגם אשת החיל מצטיינת בכך ש"פיה פתחה בחכמה" (לא 26). ספר משלי מעודד נדיבות: "טוב עין הוא יברך כי נתן מלחמו לדל" (כב 9), וגם אשת החיל מתוארת כאישה ש"כפה פרשה לעני וידיה שלחה לאביון" (לא 20). ספר משלי מעלה על נס את יראת ה': "יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצרנה" (י 27), וגם אשת החיל מהוללת בה: "אשה יראת ה' היא תתהלל" (לא 30).

המבנה המוצע כאן, הפורס את מפעלה ומעלותיה של אשת החיל מצעירותה ועד זקנתה מהווה סיום נאה לספר הבא להדריך את האדם בדרך הישר מנעורו ועד זקנתו, בכחינת "חנך לנער על פי דרכו – גם כי יזקין לא יסור ממנה" (כב 6).

מבנים קודמים שהוצעו לשיר "אשת חיל" ביקשו להציג מבנה סימטרי

ראו: שלום, קבלה וסמליה, עמ' 142.

30 ראזין, תרומה לפרשנות, עמ' 74, תרגום לעברית: יעקובסון, נתיב בינה, ב, עמ' 121. קיים דמיון בין דברי השבח המופנים כלפי אשת החיל לאחר מותה לבין דברי השבח המצויים בתחריט המצרי בקבר פטוסיריס, המופנים כלפי אשתו המנוחה רנפט־נפרט. הדמיון ניכר במיוחד בשלושת הטורים: "ויהללוה בשערים מעשיה", "כפה פרשה לעני", "פיה פתחה בחכמה": "An excellent wife / Great of praise in her city / Who stretches forth her hand to everyone / Who speaks good things". תרגום אנגלי: פוקס, שיר השירים, עמ' 350.

31 שצ'ופק, ספר משלי, עמ' 210.

וכיאסטי הקיים בצורה עצמאית ובלתי תלויה באקרוסטיכון.³² אנו מבקשים לטעון טענה הפוכה ולהציע מבנה שהוא תלוי באקרוסטיכון, תואם אותו ומחזק את מגמתו: כשם שהאקרוסטיכון הניכר בשיר פורט את שבחי האישה מאל"ף עד תי"ו ובזה מביע את שלמותה, כך מבנהו הכיאסטי של השיר פורס את מעלותיה של אשת החיל במהלך כל חייה ובזה מביע אף הוא את שלמותה – "מאל"ף עד תי"ו".

32 ברוקמולר-פסאו, כיאסמוס וסימטריה, עמ' 15, כותבת בצורה מפורשת שהיא באה להוכיח את קיומו של מבנה סימטרי וכיאסטי הקיים בצורה עצמאית ובלתי תלויה באקרוסטיכון.

רשימת קיצורים ביבליוגרפיים

Y. Avishur, <i>Stylistic studies of word-pairs in biblical and ancient Semitic literatures</i> , Neukirchen-Vluyn 1984	אבישור, זוגות מלים
י' אבישור, "שירת הים", שמות (עולם התנ"ך), תל אביב 2000, עמ' 94-99	אבישור, שירת הים
א' אלטר, אמנות הסיפור במקרא, תל אביב תשמ"ח	אלטר, אמנות הסיפור
Y. Amit, "The multi-Purpose 'Leading Word' and the Problems of Its Usage", <i>Prooftexts</i> 9 (1989), pp. 99-114	אמית, מילה מנחה
מ' בובר, "הצדק והעוול על-פי צרור מזמורי תהלים", דרכו של מקרא, עיונים ברפואי סגנון בתנ"ך, ירושלים תשכ"ד, עמ' 139-162	בובר, מזמורי תהלים
ש' בר-אפרת, העיצוב האמנותי של הסיפור במקרא, תל אביב תשמ"ד	בר-אפרת, העיצוב האמנותי
K. Brockmüller-Passau, "Chiasmus und Symmetrie – Zur Diskussion um eine sinnvolle Struktur in Spr. 31, 10-31", <i>BN</i> 110 (2001), pp. 12-18	ברוקמולר-פסאו, כיאסמוס וסימטריה
י' הופמן, שלמות פגומה, ירושלים תשנ"ה	הופמן, שלמות פגומה
T.R. Hawkins, "The meaning and function of Proverbs 31:10-31 in the book of Proverbs", <i>Ann Arbor Micro.</i> 1995, pp. 6-59	הוקינס, משמעות ותפקיד
V.A. Hurowitz, "The Seventh Pillar – Reconsidering the Literary Structure and Unity of Proverbs 31", <i>ZAW</i> 113 (2001), pp. 209-218	הורוויץ, העמוד השביעי
ו"א הורוויץ, "פרק קמה", תהלים ב (עולם התנ"ך), תל-אביב 1997, עמ' 267-271	הורוויץ, מזמור קמה
B.K. Waltke, <i>The Book of Proverbs 15-31</i> , Michigan 2005	וולטקה, ספר משלי
מ' וייס, מקראות כוונתם, ירושלים תשמ"ח	וייס, מקראות כוונתם

- C.H. Toy, *A Critical and Exegetical Commentary on the Book of Proverbs*, Edinburgh 1970
 "יהלום, "אקרוסטיכון", לשוננו לעם מג, א (תשנ"א), עמ' 8-3
 טוי, משלי
 יהלום,
 אקרוסטיכון
- C.R. Yoder, *Wisdom as a Woman of Substance: A Socioeconomic Reading of Proverbs 1-9 and 31:10-31*, Berlin 2000
 "יעקובסון, נתיב בינה, ב, תל-אביב תשכ"ד
 יודר, החכמה
 כאישה
- M.H. Lichtenstein, "Chiasm and Symmetry in Proverbs 31", *CBQ* 44 (1982), pp. 202-211
 ליכטנשטיין,
 כיאסמוס
 וסימטריה
- A. Meinhold, *Die Sprüche, Kapitel 16-31, Zürcher Bibel Kommentare*, Zürich 1991
 ע' מליץ, "אקרוסטיכון במקרא", בית מקרא 36 ג (תשנ"א), עמ' 262-250
 מינהולד, פירוש
 למשלי
- W. McKane, *Proverbs: A New Introduction*, London 1970
 מ"צ סגל, "הפזמון בשירה המקראית", תרביץ ו (תרצ"ה), עמ' 144-125
 מליץ, אקרוסטיכון
 במקרא
- T.P. McCreesh, "Wisdom as Wife: Proverbs 31:10-31", *RB* 92 (1985), pp. 25-46
 מ"צ סגל, "הפזמון בשירה המקראית", תרביץ ו (תרצ"ה), עמ' 144-125
 מקיין, משלי
- E. Assis, "The Alphabetic Acrostic in the Book of Lamentations", *CBQ* 69 (2007), pp. 710-724
 מ"צ סגל, מבוא למקרא, ירושלים תשכ"ז
 סמט, פרקי אליהו
 א' סמט, פרקי אליהו, ירושלים תשס"ג
- M.V. Fox, *Proverbs 10-31*, The Anchor Yale Bible, New Haven & London 2009
 עסיס, אקרוסטיכון
 באיכה
- M.V. Fox, *The Song of Songs and the Ancient Egyptian Love Songs*, Madison 1985
 פ' פולק, הסיפור במקרא, ירושלים תשנ"ט
 פוקס, פירוש
 למשלי
- M.V. Fox, *The Song of Songs and the Ancient Egyptian Love Songs*, Madison 1985
 פ' פולק, הסיפור במקרא, ירושלים תשנ"ט
 פוקס, שיר השירים
 פולק, הסיפור
 במקרא

ג' ציננער, נטעי גבריאל, אבלות חלק א, ירושלים תש"ס	ציננער, נטעי גבריאל
D. Rosin, "Beiträge zur Bibelexegese", <i>Jubelschrift zum neunzigsten geburtstag des Dr. L. Zunz</i> , Berlin 1884, pp. 36-78	ראזין, תרומה לפרשנות
מ"ד קאסוטו, ספרות מקראית וספרות כנענית, ירושלים תשל"ב	קאסוטו, ספרות מקראית
י' קיל, ספר משלי (דעת מקרא), ירושלים תשמ"ד	קיל, פירוש למשלי
נ' שצ'ופק, משלי (עולם התנ"ך), תל אביב 1998	שצ'ופק, ספר משלי
G. Scholem, <i>On the Kabbalah and its symbolism</i> , London 1965	שלום, קבלה וסמליה